

LLUÍS CIFUENTES

TRES NOTES SOBRE TRADUCCIONS QUIRÚRGIQUES
MEDIEVALS AL CATALÀ

I. FRAGMENTES D'UN MS. EN CATALÀ DE LA *CHIRURGIA*
DE TEODORIC REAPROFITATS
EN REL·LIGADURES DEL CINC-CENTS¹

Els darrers anys s'han revaloritzat els fragments de manuscrits. Hom els recupera, els restaura, en fa inventari, i els valora com una font històrica més, susceptible d'aportar informació en molts i diversos camps. Igualment, es detecta una apertura en les temàtiques i les cronologies dels fragments objecte d'estudi, fins fa poc centrades de forma gairebé exclusiva en la litúrgia i la música altomedieval, a causa potser no tant del predomini d'aquests fragments com de la formació personal dels investigadors que els han donat a conèixer.²

La importància d'un fragment pot ser ben diferent segons si es conserven o no altres testimonis del mateix text, de la mateixa traducció o de la mateixa versió. Però el seu interès no rau únicament en si és o no una peça única, sinó en la informació que ens pot aportar la seva anàlisi per a tot un seguit de processos històrics.³ Aquí ens centrarem en la vernacularització de la ciència, més concretament de la medicina i de la seva vessant tècnica: la cirurgia.

Fa anys que es coneix l'existència, a Barcelona, de folis esparsos d'un manuscrit en català de la *Chirurgia* de Teodoric Borgognoni. Antoni Cardo-

---

1. Vull agrair a la comunitat del Monestir de Pedralbes la seva generosa disponibilitat per a la consulta del seu arxiu històric, tot i la pobresa de mitjans en què el manté el desinterès institucional pels seus rics fons.

2. Un inventari encara obert de fragments d'origen català, i que tanmateix es ressent de les limitacions esmentades, està essent realitzat per Anscari M. MUNDÓ; vegeu la seva presentació a *Les col·leccions de fragments de manuscrits a Catalunya*, dins «Faventia», 2 (1980), 115-23. Per a la bibliografia catalana sobre el tema, degudament contextualitzada, i les diferents tendències historiogràfiques, vegeu Jesús ALTURO I PERUCHO, *Los estudios sobre fragmentación y membra disiecta de códices en Cataluña: breve estado de la cuestión*, dins «Los archivos de la Iglesia: presente y futuro» (Memoria Ecclesiae, 1), Barcelona, Asociación de archiveros de la Iglesia en España 1990, 33-52.

3. R. WATSON, *Medieval manuscript fragments*, dins «Archives», 13, núm. 58 (1977), 61-73; i Élisabeth PELLEGRIN, *Fragments et membra disiecta*, dins «Codicologica», 3 (1980), 70-95.

ner, en la seva *Història de la medicina a la Corona d'Aragó* (1973), n'identificà dos folis a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Ca l'Ardiaca= ms. B).⁴ Posteriorment, Antonio Contreras, en la seva tesi de llicenciatura en la qual presentava una edició del primer llibre d'aquest ampli i important tractat quirúrgic segons la traducció del cirurgià mallorquí Guillem Corretger, recollí la descoberta de Cardoner i identificà la traducció que contenien com la de «maestre Bernat, metge del senyor rey de Malorques».⁵

L'elaboració per part meua d'un catàleg general de la literatura científica circulant en català durant la Baixa Edat Mitjana i el primer Renaixement,⁶ m'ha permès de descobrir l'existència d'un tercer foli a Ca l'Ardiaca i, amb més sorpresa encara, de dos més a l'Arxiu del Monestir de Santa Maria de Pedralbes, també a Barcelona, pertanyents tots ells a un mateix manuscrit.

En aquesta nota, per primera vegada, reuneixo tots cinc fragments, els contextualitzo i n'ofereixo una edició completa. Per fortuna, no es tracta de l'únic manuscrit en català que se'n ha conservat d'aquesta obra, com s'edevé amb la traducció portuguesa, de la qual únicament se'n conserven dos fragments recuperats d'una relligadura.⁷

1. *La Cirurgia de Teodoric i les seves traduccions al català*

L'existència de la traducció al català del tractat de cirurgia de Teodoric Borgognoni és ben coneguda d'historiadors i filòlegs. Com és sabut, constitueix un dels textos més importants i de més influència, particularment entre els qui practicaven la cirurgia, de tota la literatura científicomèdica traslladada al català durant els últims segles medievals, de la qual representa precisament el més antic testimoni conservat. Aparentment, la catalana fou la primera traducció d'aquest text a una llengua vulgar.⁸ No obstant

4. Antoni CARDONER I PLANAS, *Història de la medicina a la Corona d'Aragó*, 1162-1479, Barcelona, Scientia 1973, 42 i 56, n. 4. No els tenen en compte ni MUNDÓ, *Les col·leccions*, ni ALTURO I PERUCHO, *Els estudis*.

5. Antonio CONTRERAS MAS, *La difusión medieval de la Cirurgia de Teodorico Borgognoni (1205-1298) en los países de habla catalana: la versión catalana de Guillermo Corretger (1306). Libro I (cirugía general) según el ms. París, Bibliothèque Nationale, fonds espagnol, 212, fols. 1-18v*, tesi de llicenciatura inèdita de la Universidad de Cantabria, Santander 1986, 55-57.

6. Lluís CIFUENTES, *La difusió de la ciència en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement: catàleg de manuscrits i de primers impresos*, vol. 1 (*Escrits mèdics*), Barcelona, Curial-Publ. de l'Abadia de Montserrat, 2001, en premsa.

7. Lisboa, Torre do Pombo, Fragmentos, Caixa 20, núm. 9, 2 ff. d'un ms. de la primera meitat del s. XV que contenen una part del capítol 1 i els capítols 13-16 del llibre III del *Livro de cirurgia* de Teodoric. Vegeu <http://sunsite.berkeley.edu/philobiblon/bitagap>.

8. Vegeu els treballs d'Antonio CONTRERAS MAS, *La versión catalana de la Cirurgia de Teodorico de Luca por Guillem Corretger de Mayorcha: un intento de mejorar la formación teórica de los cirujanos*, dins «Estudios Baleàrics» 4 (1984), 55-74; i *La formación profesional de los cirujanos*,

això, la manca d'una edició crítica n'ha dificultat l'accés i fins i tot el seu coneixement exacte. Aquesta mancança serà superada tot d'una amb una edició crítica completa.⁹ Tampoc no disposem encara de cap edició crítica del text original llatí d'aquesta obra, per la qual cosa ens veiem obligats a servir-nos de les edicions renaixentistes. Aquí utilitzaré la continguda en la miscel·lània quirúrgica impresa a Venècia l'any 1499 (que convencionalment anomenaré L).¹⁰

En català es conserven dos manuscrits sencers d'aquest tractat, que en contenen dos textos diferents. El manuscrit Espanyol 212 (ff. 1^a-89^v) de la Bibliothèque Nationale de París (ms. P), de mitjan segle XIV,¹¹ en conté el text traslladat per l'esmentat Guillem Corretger (fl. 1284-1309), la tasca traductora del qual cal datar entre 1302-1304, mentre estudiava cirurgia a l'Estudi de Montpeller;¹² el pròleg que hi afegí es compta entre els més importants d'aquesta literatura tècnica que circulà en llengua vulgar a l'Europa llatina medieval.¹³

nos y barberos en Mallorca durante los siglos XIV-XV, dins «Medicina e Historia», 43 (1992), 1-16; els de Michael R. McVAUGH, *Royal surgeons and the value of medical learning: The Crown of Aragon, 1300-1350*, dins Luis GARCIA BALLESTER, Roger K. FRENCH, Jon ARRIZABALAGA i Andrew CUNNINGHAM (eds.), *Practical medicine from Salerno to Black Death*, Cambridge, Cambridge University Press 1994, 223; i *Medicine before the plague: Practitioners and their patients in the Crown of Aragon, 1285-1345*, Cambridge, Cambridge University Press 1993, 92-94; i en particular, el meu article *Vernacularization as an intellectual and social bridge: The Catalan translations of Teodorico's Cirurgia and of Arnau de Vilanova's Regimen sanitatis*, dins «Early Science and Medicine», 4 (1999), 127-48, en el qual analitzo la seva difusió (vegeu la nota següent).

9. TEODORIC BORGOGNONI, *Cirurgia: traducció catalana de Guillem Corretger*, edició a cura de Lluís CIFUENTES (Els Nostres Clàssics), Barcelona, Barcino 2001, en premsa.

10. Vegeu-ne un facsímil a l'abast dins Lotte HELLINGA (ed.), *Incunabula: The printing revolution in Europe, 1455-1500. Full-text incunabula on microfiche*, Woodbridge [etc.], Research Publications, 1992-, unit 12, MI 45, ff. 97^a-134vb. Michael R. McVaugh (University of North Carolina, Chapel Hill) està treballant en una edició crítica d'aquesta obra.

11. Vegeu-ne descripcions a Alfred MOREL-FATIO, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, París, Imprimerie Nationale 1892, 33, § 94; Pere BOHIGAS I BALAGUER, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial-Publ. de l'Abadia de Montserrat 1985, 101-02; François AVRIL, Jean-Pierre ANIEL, Mireille MENTRÉ, Alix SAULNIER i Yolanta ZALUSKA, *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*, París, Bibliothèque Nationale 1982, 168, § 216; CONTRERAS MAS, *La difusión medieval*, 47-52; IDEM, *La versión catalana*, 68-70; Lola BADIA, *Textos catalans tardomedievals i «ciència de naturales»*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona 1996, 61-62; CIFUENTES, *La difusió de la ciència en català*; i en l'edició esmentada a la nota anterior.

12. McVAUGH, *Royal surgeons*, 229; i IDEM, *Medicine before the plague*, 93. Sobre Corretger, vegeu també els treballs esmentats de CONTRERAS i Lluís CIFUENTES, *Medicina i guerra a l'Europa baix-medieval: la sanitat i la participació dels seus professionals en les expedicions militars de la Corona d'Aragó, 1309-1355*, tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1993 [ed. en microfites: Bellaterra, Publ. de la UAB, 1995], pp. 24-25, 44, 456, 607 i 615.

13. Ha estat publicat diverses vegades; vegeu-lo, convenientment contextualitzat, al meu treball *Vernacularization*, 140-42 i 146-47.

En canvi, el manuscrit 342 de la Karl-Franzens-Universitätsbibliothek de Graz, a Àustria (ms. G), de finals del segle XIV, en conté un altre text català que, segons un colofó datat a Mallorca el 2 de gener de 1311, fou “esmenat per mestre Bernat, metge del senyor rey de Malorques”.¹⁴ Segons una hipòtesi molt versemblant apuntada per Josep Perarnau, cal identificar aquest “mestre Bernat” amb el físic rossellonès Bernat de Barriac (ca. 1270-1348),¹⁵ instigador d’un frustrat *Studium* d’arts a Barcelona,¹⁶ professor de la facultat de medicina de Montpeller i metge dels reis Jaume II, Sanç i Jaume III de Mallorca, i després de Pere III.¹⁷

Dos textos diferents que, sense disposar de l’anàlisi en profunditat que només permet una edició crítica, hom ha tingut bé per dues traduccions diferents, bé per una sola traducció efectuada per Corretger i posteriorment corregida (“esmenada”) per Barriac.¹⁸ Però un cop acarats els dos textos, hom s’adona que cal deixar de banda aquesta darrera interpretació, tan suggerent. En efecte, tot i les similituds que presenten, les diferències que hi ha entre l’un i l’altre depassen la simple intervenció d’un corrector. La conclusió que s’imposa, doncs, és que Bernat de Barriac “esmenà”, en realitat, una segona traducció del mateix tractat, independent de la de Corretger però molt pròxima a aquesta en el temps.¹⁹

14. Vegeu-ne descripcions a Anton KERN, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*, vol. 1, Leipzig, Harrassowitz 1942, § 342; Maria MAIOLD, *Katalog der datierten Handschriften der Universitätsbibliothek Graz bis zum Jahre 1600*, dins *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich*, vol. 6, Viena, Österreichische Akademie der Wissenschaften 1979, part 1, 40, i part 2, fig. 7; CONTRERAS MAS, *La difusión medieval*, 52-55; Josep PERARNAU i ESPELT, *Una hipòtesi relativa a Bernat de Barriac*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 10 (1991), 277-83, pp. 277-81; Hans ZOTTER, *Die digitale Handschriftenkatalog der Universitätsbibliothek Graz*, catàleg en línia, Graz, 1996, § 342; CIFUENTES, *La difusió de la ciència en català*; i en la meua edició ja esmentada.

15. PERARNAU i ESPELT, *Una hipòtesi*.

16. Josep PERARNAU i ESPELT, *L’Ordinació Studii Barchinone et rectoris ejusdem del bisbe Ponç de Gualba (8 novembre 1309)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 2 (1977), 151-88, en part. 185-87; i Michael R. McVAUGH, *Bernat de Berriac (fl. 1301-43) and the ordination of bishop Ponç de Gualba*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 9 (1990), 240-54.

17. Sobre Barriac vegeu, a banda de la bibliografia esmentada en les notes anteriors, CIFUENTES, *Medicina i guerra*, 318, 322 i 771-72.

18. La connexió entre un i altre text fou proposada per McVAUGH, *Medicine before the plague*, 93; i la vaig recollir en el meu treball *Vernacularization*, 129.

19. TEODORIC BORGOGNONI, *Cirurgia*, ed. CIFUENTES.

COMPARACIÓ DE B, G, L I P

B	G	L	P
<p>En tota nafra, si hi sobrevindrà calda apostema o erispola o altra malaltia, ton enteniment sia que curs primerament aquela malaltia e enaprés cura la nafra axí com o diu Ypocràs: «aquel qui ha arispola, per so que sia sanada, cové que tot lo cors sia mundificat ab porga». Encara diu: «cové que tirem la matèria a los lohs contrapostat en aquesta manera per contrari, que si la nafra és en les sobiranes del cors, lo ventre davayl sia porgat ab solució; mas si la nafra és en les parts jusanes, la matèria damunt ab vòmit sia amenada».</p>	<p>En tota nafra, si hi sobrevindrà calda apostema o erispola o altra malautia, ton enteniment sia que curs primerament aquela malautia e enaprés cura la nafra, que axí ho diu Ypocràs: «aquela qui à erispola, per so que sia sanada, cové que tot lo cors sia mundificat ab porga». Encara diu: «cové que tirem la matèria als locs contrapostat en aquesta manera per contrari, que si la nafra és en les sobiranes del cors, lo ventre devayl sia porgat ab solució; mas si la nafra és en les partz jusanes, la matèria damunt ab vòmit sia amenada».</p>	<p>In omni vulnere, si calidum fuerit apostema seu herisipilla vel altera egritudo, intendas ut illam egritudinem primo cures, postmodum cura vulnus, et omne vulnus, ut ait Hypocras, habens herisipilla, ad hec ut sanetur, opus ut totum corpus cum farmacia purgetur.</p> <p>Oportet in quot ut trahamus materiam ad loca opposita per antiphrasun, nam si vulnus est in superioribus, venter inferius cum solutione purgetur; si vero inferius est, superius cum vomitu educatur.</p>	<p>En tota naffra, si desobra hy vendrà calenta postema, o resipilla o altra malautia, ton enteniment sia curar primerament aquella malautia e an aprés cura la naffra, cor axí o diu Ypocràs: «aquell qui ha erispilla, per què sia sanada, cové que tot lo cors sia mundificat ab porga». Encara diu: «cové que tiretz la matèria a los lochs contrapostat per contrarii». En aquesta manera: que sia la naffra en las sobiranes parts del cors, lo ventre deval ab la solatió sia purgat; mas si la naffre és en les partz jusanes, la matèria desús ab vòmit sia amenada.</p>
<p>Apostema, si serà en la nafra, nuyl temps no t’entrametes de consolidar la nafra si abans l’apostema calt no és vedada e desecada. E postema no és</p>	<p>Apostema, si serà en la nafra, nuyl temps no t’entrametes de sanar la nafra si primerament l’apostema no sesses. E l’apostema no serà vedada sinó ab</p>	<p>Apostema, si cum vulnere fuerunt, vulnus non consolidat nisi prius apostema sedetur. Apostema quare non sedatur nisi cum eo in que est</p>	<p>Apostema, si serà en la naffra, no serà consolidada si abans l’apostema ne serà vedada e desecada. E l’apostema no és vedada sinó ab aquella medicina</p>

vedada sinó ab medicina desecativa e engendrada en lo primer grau e que aja mol·lificació en lo segon grau.	aquela medicina en la qual és virtut desecativa e enfrigidan en lo primer grau e qui aja mol·lificació en lo segon grau.	exiccatio et infrigidatio in primo gradu et mundificatio in secundo.	en la qual és virtut desecativa e reffredant en lo primer grau e que aja mol·lificació en lo segon grau.
---	--	--	--

Què tenia el tractat de Teodoric perquè fos objecte d'aquesta autèntica dèria traductora en els ambients mèdics de la Corona d'Aragó en tot just una dècada? És el mateix Corretger, en l'esmentat pròleg, qui ens ho explica ben clarament: els cirurgians que en el pas del segle XIII al XIV practicaven el seu ofici en els països de la Corona d'Aragó es formaven habitualment pel sistema tradicional entre els menestrals, fent-se aprenents d'un altre cirurgià experimentat; aquest sistema els proporcionava la tècnica quirúrgica, però no un bon nivell de coneixements mèdics amb els quals complementar-la i orientar-la adequadament, uns coneixements que, amb el triomf de les universitats, cada cop gaudien d'un prestigi intel·lectual i social més important. Al nord d'Itàlia, des de mitjan segle XIII, alguns cirurgians s'adonaren d'aquestes mancances i redactaren nous manuals de cirurgia que resituessin la tècnica quirúrgica en el marc dels coneixements mèdics, de la medicina acadèmica universitària. D'entre els primers d'aquests manuals, el de Teodoric Borgognoni, acabat a Bolonya abans de 1266, fou el que millor aconseguí de presentar aquesta síntesi. Però la llengua original, el llatí universitari, suposava un greu obstacle per a la gran majoria dels cirurgians i dels barbers-cirurgians, que no el dominaven. El pas següent, doncs, havia de ser la traducció d'aquests manuals a les llengües vulgars. La llengua vulgar, en aquest cas el català, esdevingué així instrument de difusió i de formació. Un nou instrument que, en el pas del segle XIII al XIV, veiem ja plenament format per a l'expressió de coneixements tècnics.²⁰

20. Per al caràcter del tractat de Teodoric, vegeu Chiara CRISCIANI, *History, novelty and progress in scholastic medicine*, dins «Osiris», 6 [= Michael R. McVAUGH i Nancy G. SIRAISSI (eds.), *Renaissance medical learning: Evolution of a tradition*] (1990), 118-39, p. 133; CIFUENTES, *Vernacularization*, 129-30 i 140-42; IDEM, *Translatar ciència en romans catalanesch: la difusió de la medicina en català a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement*, dins «Llengua & Literatura», 8 (1997), 7-42, p. 36, on el poso en el context de la vernacularització de la medicina en català; i IDEM, *Traduction vernaculaire et vulgarisation scientifique au Bas Moyen Age*, dins «Trans-disciplines», 4 [= *Littérature et vulgarisation scientifique*] (2000), en premsa, on el situo en el marc d'una panoràmica general del procés de vernacularització de la literatura científicotècnica a l'Europa llatina medieval. L'èxit d'aquesta iniciativa es pot verificar en la biblioteca del barber-cirurgià de Barcelona Joan Vicenç, que publico i analitzo en el meu treball *La promoció intel·lectual i social dels barbers-cirurgians a la Barcelona medieval: l'obrador, la biblioteca i els béns de Joan Vicenç* (fl. 1421-1464), dins aquest volum.

2. Els tres folis de Ca l'Ardiaca

Com he dit i demostraré tot seguit, els cinc folis conservats a Barcelona pertanyen a un mateix manuscrit, que convencionalment anomenarem B, datable a finals del segle XIV. En cap d'ells no hi ha traces de foliació original, així que els anomenarem B1, B2, B3, B4 i B5 segons l'ordre que els correspon dins del tractat.

D'aquesta manera, els tres folis que es conserven a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona seran B2, B3 i B5.²¹ Aquests tres folis actualment es troben dintre d'una capsula que té per signatura B-109 de la sèrie de Manuscrits de l'Arxiu, la qual conté un gran nombre de fragments de manuscrits datables entre els segles XIII-XVI, procedents majoritàriament de rel·ligatures antigues, alguns en molt mal estat, i sense cap ordre numèric. Tan sols alguns d'aquests fragments han pogut ser identificats. El catàleg inèdit de la sèrie de manuscrits B, a l'abast a l'Arxiu, únicament n'esmenta i n'identifica catorze, entre els quals, tot i la publicació de Cardoner, no es troben aquests del tractat de Teodoric.²²

La capsula B-109 conté, fora dels tres folis de la *Cirurgia* de Teodoric, fragments de documents notarials, de cantorals amb notació musical, de llibres litúrgics, d'un text de la primera meitat del segle XIV amb oracions i eixarms per guarir i altres finalitats en català, d'una còpia datada l'any 1371 del *Libre de l'ofici de Mostassafia de València* feta a instància dels consellers de Barcelona, d'unes constitucions aprovades per Alfons el Benigne a les corts de Montblanc, d'unes altres constitucions impreses sobre els drets que paguen les mercaderies, de manuscrits jurídics en llatí (*Digestum*, *Decretales*, *Decretum Graciani*, comentaris a les *Decretales*, al *Decretum Graciani* i a unes *Constitutiones* no identificades, i també d'un tractat amb capítols contra els qui fan sortilegis i malefics, entre d'altres), de la *Vida de santa Eugènia* procedent d'unes *Vides de sants*, d'una còpia del segle XV de la *Crònica* de Jaume I, d'un *Missale Barcinonense* imprès a Lió l'any 1521, d'un capítol IIII (*De cómo se han de aver las abejas*) d'un llibre V pertanyent a una obra enciclopèdica o un tractat d'agronomia imprès en castellà (f. 129), de la *Gramatica* llatina del metge Jeroni Amiguet, del llibre III d'un *Contemptus mundi* imprès, i de manuscrits orientals (àrabs, hebreus i xinesos), entre d'altres. No hi sé veure cap fragment de llibre de mercaderia, tal i com anuncia el catàleg; segurament es tracta d'una confusió amb el llibre de mostassafia o amb les constitucions impreses esmentades.

21. Descripció a CIFUENTES, *La difusió de la ciència en català*; i en la meua edició del tractat. S'han publicat reproduccions facsímils del verso de B5 (només el final de la segona columna) a CARDONER i PLANAS, *Història de la medicina*, 246, lám. X; i del verso de B3 a CONTRERAS MAS, *La difusión medieval*, entre 55-56.

22. M. Raquel MARTORI i ROIG i Mercè RIFÀ i LLIMONA, *Arxiu Històric de la Ciutat: catàleg dels manuscrits «B»*, § B-109.

B2, B3 i B5 són tres folis de pergamí de la forma major, que mesuren exteriorment 290 × 205 mm. En la segona meitat del segle XVI foren reutilitzats per reforçar la relligadura d'un altre llibre, i això ha fet que una de les seves cares, la que fou encolada a aquella relligadura, avui es llegeixi amb dificultat. En tots tres folis aquesta cara encolada conserva restes de la relligadura, de color verd.

La manufactura de la còpia del tractat de Teodoric que contenen té unes característiques molts similars a la de G, amb el qual comparteix una datació molt pròxima. B i G són còpies molt literals d'una mateixa font, però a G el copista corregí els errors que a B es deixaren estar sense corregir. Com a G, el text de B és escrit a dos corondells (75/85 mm., distància entre ells de 15 mm) de 28/31 línies per una mateixa mà gòtica librària molt regular i arrodonida, de caixa més aviat gran (3 mm.). En el recto de B2 i en el verso de B5 hi ha sengles caplletres amb la típica ornamentació de filigrana, pintades en vermell i en blau, que corresponen a l'inici de dos dels capítols de l'obra amb el títol rubricat en vermell. Els calderons s'alternen en tot el text en vermell i en blau, però B té menys calderons que G; els de B sovint estan marcats al mateix lloc que a G, però el rubricador no va fer cas de les marques.

El contingut d'aquests tres folis correspon, respectivament, als següents capítols del llibre I (*De les nafres en general*) del tractat de Teodoric: B2 conté el final del capítol 24 (*De medicina qui fa néixer carn*) i el principi del 25 (*De les coses que són esgardadores engir la natural complexió del membre nafrat e de tot lo cors de nafra*) (ff. 26^a-27^v^b de G i f. 100^b de L); B3 conté bona part del capítol 27 (*De medicines encarnans*) (ff. 29^a-30^v^b de G i f. 100^v^{ab} de L); i B5 conté el final del capítol 29 (*De decorriment de sanch lo qual és fet en los membres forans*) i el principi del 30 (*Del decorriment de la sanch dels membres dins lo cors*) (ff. 37^a-38^v^a de G i f. 100^v^{ab} de L).

Les úniques anotacions marginals que s'hi veuen, d'una altra mà més o menys contemporània a la còpia, són repeticions dels títols dels capítols. Així es veu clarament en el verso de B5 ("Del decoriment de la sanch dels membres dins lo cors"), i es pot tot just endevinar en el recto de B2. El tipus de lector que solia efectuar aquestes intervencions no era el pràctic en l'ofici, que tendia a comentar o ampliar el contingut del text en els marges. Les marques indicatives, com ara les *manicula*, o les repeticions dels títols dels capítols, buscaven facilitar la localització de determinades parts del contingut a les persones que no estaven habituades a l'estructura dels llibres tècnics, però que sentien prou interès per la matèria que contenien com per posseir-los i llegir-los. Unes persones que es podien permetre el preu d'aquests llibres o de la seva còpia, encarregada a un professional, i que pertanyien als estaments nobiliari i burgès.²³ Amb totes les reserves

23. Vegeu l'anàlisi que faig en el meu treball *Vernacularization*, 136.

necessàries pel fet de disposar de tan pocs fragments del volum, podem deduir que es devia tractar d'un possessor/lector d'aquest segon tipus.

3. Els dos nous folis de l'Arxiu del Monestir de Pedralbes

Els dos folis que he pogut localitzar casualment a l'Arxiu del Monestir de Pedralbes en el decurs d'una altra recerca es conserven actualment en dos llocs diferents del mateix Arxiu. El que anomenarem B1 és el fragment número 6 dels que es conserven en el calaix de l'armari IX.²⁴ L'altre, el que anomenarem B4, es troba en uns sobres signats amb el número 1261 de l'armari XV.²⁵ Aquell calaix i aquests sobres contenen fragments de còdexs que antigament foren reutilitzats per al reforç de les relligadures. Els del calaix on es conserva B1 han estat recuperats, restaurats i col·locats dins de portafolis per alumnes de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya durant el curs 1994-1995. Els dels sobres on hi ha B4 porten la denominació general de *Fragments d'antichs còdichs*, i ingressaren a l'Arxiu procedents del Museu del Monestir l'any 1994.

Dels fragments restaurats per l'Escola de Conservació se'n féu una relació en la qual només s'indiquen identificacions genèriques. En aquesta relació, B1 és descrit tan sols com a "text català, s. XIV, pergamí, podria ser fragment de llibre de medecina". No hi és identificat, doncs, amb el tractat de Teodoric ni tampoc amb els altres fragments donats a conèixer per Cardoner (1973).

Els sobres de l'armari XV on es troba B4 estan classificats per temes, i el Museu del Monestir, en tornar-los a l'Arxiu, féu una relació sumària del seu contingut. B4 és a dins d'un sobre de fragments de *Litúrgia, música i medecina* (aquest hi és l'únic fragment mèdic), i en l'esmentada relació s'afirma erròniament que es tracta d'un "foli d'un llibre de medecina amb llatí" [*sic!*]. Com en el cas de B1, tampoc no és identificat.

B1 i B4 estan més malmesos que els folis conservats a Ca l'Ardiaca, tant per la humitat com per l'acció dels insectes; B1 és el que es troba pitjor, ben florit i renegrit, i amb l'extrem superior esquinçat. Tot i amb això, les cares d'aquests folis que s'encolaren a les tapes són molt més llegibles que les dels folis de l'arxiu municipal. La cara antigament encolada de B4 té les mateixes restes verdes procedents de la relligadura que hem observat en els folis de Ca l'Ardiaca.

24. Conjunt de fragments esmentat genèricament per Núria CAÑELLAS I VILAR, *Classificació de la documentació històrica del monestir de Pedralbes. Fase I: Comprovació del material existent*, Barcelona, Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya 1994 (inèdit, dipositat a l'arxiu), 13.

25. Conjunt de fragments esmentat genèricament per CAÑELLAS I VILAR, *Classificació*, 7.

Aquests dos folis tenen les mateixes característiques codicològiques que els de Ca l'Ardiaca, encara que en aquest cas no s'hi veuen caplletres ni rúbriques de capítol. Com aquells, contenen fragments de capítols del llibre I (*De les nafres en general*) del tractat de Teodoríc. B1 conté part del text del capítol 5 (*Regla e figura de les nafres e de la cura d'aqueles*) (ff. 11^b-12^v^b de G i f. 98^b de L), i B4 part del capítol 29 (*De decorriment de sanch lo qual és fet en los membres forans*) (ff. 34^a-35^v^a de G i f. 101^b de L). No s'hi veuen anotacions marginals.

4. La reutilització del manuscrit B

L'examen codicològic i del contingut dels cinc fragments demostra sense cap mena de dubte que foren arrencats d'un mateix manuscrit o *liber tradens*. Però, quan es destruï aquest manuscrit? Per conèixer la data amb una certa aproximació és imprescindible saber de quins llibres feien de relligadura aquests folis de pergamí abans de ser recuperats. Malauradament, ni a l'arxiu municipal ni al del monestir de Pedralbes no es considerà necessari prendre nota d'aquesta dada. Caldrà fer de detectiu, doncs.

Els tres folis de l'Arxiu Històric de la Ciutat (B2, B3 i B5) són dintre d'una carpeta de fragments procedents de les relligadures dels volums del Registre de Lletres Closes, la sèrie VI de l'Arxiu, que conté la correspondència enviada pel Consell de Cent. No obstant això, gràcies al fet que formaven l'interior de la relligadura, dos d'aquests folis duen cotes arxivístiques identificables no amb la sèrie de Lletres Closes sinó amb la del Registre d'Ordinacions del Consell de Cent, la sèrie IV de l'Arxiu, que conté ordinacions, crides i bans.

Efectivament, B2 porta dues signatures, "IV-17", més antiga, i "276 IV-19", posterior; de la mateixa manera, B3 va signat "IV-18" i "277 IV-20". En canvi, B5 no duu cap signatura, però les restes verdes del volum al qual va anar encolat (que no es troben en els altres fragments de la carpeta) sembla que en delaten un mateix origen. Els volums als quals fan referència aquestes signatures contenen ordinacions datades en els anys 1569-1575 i 1575-1583, respectivament.

Els dos folis de Pedralbes (B1 i B4) no duen cap signatura que permeti deduir-ne l'origen. Tanmateix, la presència de restes verdes en la cara encolada de B4 sembla indicadora de moltes coincidències, entre les quals la cronològica. Podem suposar, per la tipologia de la documentació conservada a l'arxiu del monestir, que devia ser algun capbreu o qualsevol altra mena de llibres d'administració.

Però, un cop resolta la qüestió de la data en què fou desfet B, ens resta un altre interrogant: per què els fragments d'un mateix llibre es repartiren entre dos llocs diferents? Les restes de color verd semblen demostrar que

fou la mateixa persona que distribuï, ja en origen, els cinc fragments. La resposta l'hem de cercar al monestir de Pedralbes.

Efectivament, sabem que des de 1357 els Consellers de Barcelona exerciren la guàrdia i custòdia del monestir, un patronatge que s'ha mantingut fins als nostres dies i que antigament es manifestava també en una comunitat de notaris i escrivans encarregats d'elaborar llibres, registres i capbreus, tant per a la ciutat com per al monestir.²⁶ Així doncs, cal cercar el nostre home entre els que detingueren l'escribania de la Ciutat durant la segona meitat del segle XVI.

El cèlebre Esteve Gilabert Bruniquer (1561-1641), l'autor del repertori de documentació municipal conegut com *Cerimonial dels magnífics consellers i regiment de la Ciutat* (o *Rúbriques de Bruniquer*), fou notari i escrivà de llibre de la Ciutat des de 1603. D'ell es conserva a l'Arxiu de Pedralbes un llibre de precaris (*Preclaris fets per la il·lustre abadessa y Real Convent de Ntra. Sra. de Pedralbes a different embiteotas, rebuts en poder de Esteve Gilabert Bruniquer, notari públich de Barcelona*), relligat, per cert, amb un document medieval en pergamí.²⁷ Tanmateix, la seva cronologia sembla massa tardana. Entre els seus predecessors en el càrrec, que encaixin en la cronologia donada pels fragments de Ca l'Ardiaca, hi ha els notaris Tomàs Vallès, que exercí el càrrec entre 1563-1579, i Francesc Vilar, entre 1579-1589.²⁸

En conclusió, doncs, estem davant d'un manuscrit, procedent d'una biblioteca burgesa, molt probablement d'un notari, que en la segona meitat del segle XVI, vers 1569-1583, hom considerà definitivament inútil. El flexible i alhora resistent pergamí dels seus folis evità que fos llençat o destruït i li reservà un altre destí: fou desfet i els seus folis arrencats per servir de relligadura (o millor de reforç de la relligadura) de llibres corrents, de caire administratiu. Aquest fou el destí de molts llibres escrits "de ploma" (manuscrits) un cop es consolidà un dels més extraordinaris invents de la història de la humanitat: la impremta. Un destí que no hem de creure necessàriament vinculat a la inutilitat del seu contingut, sinó més aviat als nous hàbits adquirits pel lector de llibres "d'estampa" (impresos). Però l'hà-

26. Sobre el monestir de Pedralbes en els períodes que aquí interessen, vegeu Anna CASTELLANO I TRESSERRA, *Pedralbes a l'Edat Mitjana: història d'un monestir femení*, Barcelona, Publ. de l'Abadia de Montserrat 1998; i M. P. RUIZ OLALLA, *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica: Pedralbes al segle XVI*, tesi de llicenciatura inèdita de la Universitat de Barcelona, 1987.

27. AMP, armari XVII, llibre P-14, erròniament atribuït a Jeroni Mollet i datat dels anys 1543-1547 a l'inventari; les dades correctes s'obtenen de la rúbrica de la taula, al final del volum.

28. Vegeu ESTEVE GILABERT BRUNICHER, *Cerimonial dels magnífics Consellers y regiment de la Ciutat de Barcelona*, edició a cura de Francesc CARRERAS I CANDI i Bartomeu GUNYALONS I BOU, 5 vols., Barcelona, Ajuntament de Barcelona 1912-1916, vol. 5, 296. Per a la biografia de Bruniquer, vegeu la introducció de CARRERAS I CANDI en el vol. 1.

bit de destruir i reutilitzar llibres manuscrits no fou exclusiu dels primers temps de la impremta, sinó que es mantingué fins ben bé a principis del segle XIX.²⁹

L'original llatí del tractat de Teodoric fou imprès fins ben entrat el segle XVI, formant part de les col·leccions de tractats de cirurgia que s'imprimiren a Itàlia (Venècia, 1497; Bergamo, 1498; Venècia, 1499, 1513, 1519 i 1546). En català no arribà a imprimir-se, molt probablement a causa de l'èxit extraordinari de l'*Inventari o col·lectori de cirurgia* de Guiu de Caulhiac (Montpeller, 1363), molt aviat traduït al català, imprès en aquesta llengua abans d'acabar el segle XV (Barcelona, 1492) i objecte d'un ampli comentari per part d'Antoni Amiguet, també portat a impremta (Barcelona, 1501). Però l'èxit del tractat de Caulhiac, amb la seva edició impresa i el comentari d'Amiguet, no li estalviaren que els manuscrits en pergamí del text català fossin desfets, venuts a pes i reaprofitats per relligar en el segle XVI.³⁰ Així doncs, sembla que cal tenir en compte també un altre factor explicatiu: el canvi d'usos lingüístics dels sectors socials i professionals que abans havien constituït el mercat d'aquestes traduccions catalanes.³¹ Un canvi d'usos que en endavant, en l'àmbit dels textos científicotècnics, reservà el català per als tractats de pesta, els reculls de receptes i d'eixarms, els llunaris, els receptaris de cuina i poca cosa més.

29. PELLEGRIN, *Fragments*, 74.

30. CARDONER I PLANAS, *Història de la medicina*, 36 i 43 (amb un facsímil), en donà a conèixer un fragment conservat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. El descriu en el meu catàleg: CIFUENTES, *La difusió de la ciència en català*; i tinc en preparació la seva edició: Lluís CIFUENTES, *Los llibres de los que van a pes: un bifoli d'un manuscrit en català de la Cirurgia Magna de Guiu de Caulhiac*.

31. Per al Principat, vegeu els treballs de Manuel PEÑA DÍAZ, *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas* (Barcelona, 1473-1600), Lleida, Milenio 1996; i *El laberinto de los libros: historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez 1997. Per al País Valencià, vegeu el de Philippe BERGER, *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, 2 vols., València, Alfons el Magnànim-IVEI 1987. Per a les Illes Balears, vegeu Jocelyn N. HILLGARTH, *Readers and books in Majorca (1229-1550)*, 2 vols., París, CNRS, 1991.

APÈNDIX

Ofereixo en aquest apèndix l'edició de tots cinc folis, en l'ordre que els correspon segons el text complet de G. Els fragments il·legibles, bé per haver-se esborrat la tinta o tacat el pergamí, bé per haver-se trencat aquest o a causa de les restes de la relligadura que encara té encolats, els supleixo amb la lliçó de G —o en el seu defecte amb la de P—, tot marcant-los entre < >. Els fragments que es poden llegir amb dificultat, per bé que sovint només amb l'ajuda de G, els marco entre [ ]. Els afegits procedents de G i altres intervencions pròpies van entre { }. Els errors del copista de B els marco amb [sic] i els específic en nota. Assenyalo les rúbriques, les caplletres i els calderons presents en B. Dono notícia de les variants entre B i G de caràcter sintàctic, lèxic i morfològic, però ometo les ortogràfiques si no són necessàries per a la comprensió del text. També ometo la divergència gairebé sistemàtica en la grafia de determinades partícules (*car, com, que, ni* B; *cor, con, qui, ne* G). Quan s'escau, confronto B i G amb la lliçó de P i L. La transcripció del text segueix les normes habituals de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*.

B1

(AMP, armari IX, calaix, núm. 6)

[...] {fa}{f. B1^a}xa de drap astreta [de cascuna part, co]mensa a estrènyer en los [lavis de la na]fra entrò a la pre[gonea d'aquela, ab t]ot engiyn molt bé estr[engues].

¶ Ítem, si³² la nafra és en la carn, [molt] de dins trespasarà, e la longuea d'aquela molt tendre³³ {sic}, en doble manera serà gran e moltes entencions demostraran la cura d'aquelas. La primera [és] la sua intenció,³⁴ ajustament [de les] parts; per amor d'asò, los labis de la nafra deuen éser molt bé estrets e n[a]prés la pregona³⁵ {sic} d'aquela deu éser entre si estreta. La segona entenció és desecament de la nafra; on, per³⁶ amor d'asò, molt seca medicina li cové éser aministrada. La .III^a. entenció és conservac[i]ó³⁷ del membre; per què molt leugerament³⁸ sia ligat.

E si tu veus la nafra de moltes maneres composta e les significacions d'aqueles³⁹ diverses coses demostren, tu serca si les significacions si són sertes o no,⁴⁰ cor si s'acorden un⁴¹ serà l'enteniment, mas si són contràries enserca aqueles e no-t cuyts.

32. Ítem, si B; «Si» G. 33. tendre B; «tendrà» G i P. 34. intenció B; «entenció» G. 35. pregona B; «pregonea» G. 36. on, per B; «per» G. 37. conservació B; «conservament» G. 38. leugerament B; «bé e ginyosament» G; «ben e ginyosament» P; bene, decenter et artificiose L.

39. d'aqueles B; «d'aquela» G. 40. si són sertes o no B; «hon no s'acorden» G; «són contràries o no» P; sint contrarie L. 41. un B; «.I.» G.

¶ Si la nafra serà concavada e serà <e serà mester que la carn hi nasqua, convénse que la nafra sia ab boqua sobirana per la qual lo brach no natural verse e sia escampat. Tu figura aquela en tal semblansa que la pregonea de la nafra sia subirana,> {f. B1^b} e la bocha [sobirana sia] de[sots, que en la] nafra ne[guna sutz]ura no [pusca] aturar. Cor la umiditat e[nbarga] que carn no pot éser engendra[da ne feta], e si umiditat és⁴² ajustada en [la nafra, mester] és que per spirayl⁴³ sia per[forada. Mas] lo dit⁴⁴ baró, maestre meu, ay[tals conca]vitats o cavernes en les nafres no per[forava abans medicina⁴⁵ {sic} atr[activa], e mundificant e desecant e ab ligadura covinent, la qual molt bé [sabia] fer, totes aytals concavitats medicàver⁴⁶ {sic} e desecava e molt [to]st deliurava.

¶ En tota nafra, si hi sobrevindrà calda apostema⁴⁷ o erispola o altra malaltia,⁴⁸ ton enteniment sia que curs primerament aquela malaltia⁴⁹ e enaprés cura la nafra axí com o diu⁵⁰ Ypocràs: «aquel⁵¹ qui ha arispola, per so que sia sanada, cové que tot lo cors sia mundificat ab porga». Encara diu:⁵² «cové que tirem la matèria a los lohs⁵³ contrapo{f. B1v^a}<satz en aquesta manera per contrari, que si la nafra és en les sobiranes⁵⁴ {sic} del cors, lo ventre davayl sia porgat ab solució; mas si la nafra és en les parts jusanas, la matèria> damunt ab vòmit [sia amenada]».

¶ Apostema,⁵⁵ [si se]rà en la [nafra, nuyl temps no t'entra]metes de consolidar⁵⁶ [la nafra si abans]⁵⁷ l'apostema calt [no és vedada] e desecada.⁵⁸ E postema⁵⁹ no és⁶⁰ vedada sinó ab medicina deseca[tiva] e engendrada⁶¹ {sic} en lo primer grau [e que aja mol·lificació en lo segon grau. Encara, sia curada ab la cura de les apostemes.⁶² Encara, la disposició de les apostemes⁶³ diligentment cové esguardar, car com hi auràs posat lo engüent⁶⁴ calt e veuràs la nafra enrogir, tantost torna a l'ungüent [fret; e quant aur]às usat⁶⁵ lo fret e veuràs [lo loch] enblanquir e endurcir,⁶⁶ retorna a l'engüent⁶⁷ calt. Emperò, axí com diu Galieni,⁶⁸ les nafres qui són fetes ab ferre agut, enaxí com dart o bordó,⁶⁹ posívol cosa és que de medicina encuyrant sian cuyrades e sien vedades que no fasen brach o verí⁷⁰

42. és B; «serà» G. 43. *per spirayl* B; manca en G i P; et humiditates aggreganti in vulnere si fuerit possibile perforet L. 44. *dit* B; «davant» G. 45. *medicina* B; «ab medicina» G. 46. *medicàver* B; «medicava» G.

47. *apostema* B; «aposterma» G. 48. *malaltia* B; «malautia» G. 49. *malaltia* B; «malautia» G. 50. *axí com o diu* B; «que axí ho diu» G. 51. *aquel* B; «aquela» G. 52. *diu* B; «diu que» G. 53. *lohs* B; «lochs» G. 54. *sobiranes* B i G; «sobiranes parts» P.

55. *apostema* B; «aposterma» G. 56. *consoldar* B; «sanar» G; consolidant L. 57. *abans* B; «primerament» G. 58. *l'apostema calt no és vedada e desecada* B; «l'aposterma no sesses» G; nisi prius apostema sedent L. 59. *postema* B; «l'aposterma» G. 60. *és* B; «serà» G. 61. *ab medicina desecativa e engendrada* B; «ab aquela medicina en la qual és virtut desecativa e enfrigidan» G; «ab aquella medicina en la qual és virtut desecativa e reffredant» P; cum eo in que est exiccatio et in fridatio L. 62. *apostemes* B; «apostermes» G. 63. *apostemes* B; «apostermes» G. 64. *engüent* B; «ungüent» G. 65. *usat* B; «posat» G i P; apposito L. 66. *endurcir* B; «endureir» G; «enduresir» P. 67. *engüent* B; «ungent» G. 68. *Galieni* B; «Galienus» G. 69. *enaxí com dart o bordó* B; «axí com ab bordó o ab sos semblans» G i P; sicut ense et similibus L. 70. *que de medicina... verí* B; «que sia curada ab medicina encuyrant, que sien vedades que no fasen brach o verí» G; «curada ab» afegit al marge dret substituint «de», canc.; ut cum medicina cicatriçativa prohibeant ne saniem faciant aut virus L.

¶ Si colp⁷¹ aurà cascada la carn, cu{f. B1v^b}<ytosament hi procuren⁷² brach, car menor> temor serà que brac <hi sia> tost engenrat, car mester és, axí co[m dit és, que la] carn cascada po[drescha e] en brac sia resolta. E enaprés, sia fet engenrament de nov[ela] carn. E [encara, et] guarda⁷³ que no y poses medicina desecativa, car neguna nafra no és desecadora en la qual hom vol ivasosament brach engenrar,⁷⁴ car tota nafra que vol ésser feta⁷⁵ pudrida, migansan calor e humiditat [pudresqua. Ab] empastre d'oli e de farina d'ordi e ayga⁷⁶ ensemps mesclat, e fortment soven[egat] d'ayga calda per lavament.⁷⁷ E ab totes coses caldes e humides, sien emplastades, e enbroncades⁷⁸ e enfomentades les nafres en les quals volem brach engenrar, car tots los antichs curaven aquestes humors com hi eren posades aytals medicines.

¶ Adonchs, dic jo⁷⁹ que totes les nafres deuen ésser secades,⁸⁰ enfora d'aqueles⁸¹ qui an cascament de carn, cor los membres en los quals són caldes apostemes⁸² deu hom enplaustrar⁸³ de medicines caldes e umides. E a[sò no] [...]

B2 (AHC B, B-109, I)

[...] {f. B2^a} éser tal⁸⁴ que ajust fortment la carn⁸⁵ sana vinent a la nafra. E⁸⁶ la natura d'aqueu és desecament e denejament, no emperò oltra manera pasan, anaxí c[om] dit és. Semblantment, [si se]rà en [aqueu fort d]enegament, destruirà la matèria [de la carn e fa]rà aquella córrer. Per amor d'asò, no cové que sia a-quela⁸⁷ fort denegament, abans [poc], so és,⁸⁸ que de[scobra la sutzura menys de m]ordicament, [car mordica]ment [és con]trari a la entenció [d'aqueu e no aja stip]ticitat de tot [en tot.

{Capítol 25}

*De les coses que són esgar{dadores engir la n}atu{ral com}ple{xio del membre nafra}at e de {tot lo cors de} na{fra}*⁸⁹

71. *colp* B; «lo colp» G i P. 72. *procuren* B i P; «porcion» G; procuremus L. 73. *e encara et guarda* B; «e garda» G; «et garda» P. 74. *vol ivasosament brach engenrar* B; «vol posar-hi ivasosament brach engenrar» G; volumus saniem celeriter generari L. 75. *feta* B; «feta» G, afegit al marge esquerre. 76. *e ayga* B; «e d'aygua» G. 77. *d'ayga calda per lavament* B; «d'aygua lavament fet» G; «d'aygua calent e levament» P; et frequenti fomento aque calide L. 78. *enbroncades* B i G, però aquest últim afegeix un aclariment al marge: «so és, empastre».

79. *jo* B; «yo» G. 80. *secades* B; «dessecades» G. 81. *d'aqueles* B; «aqueles» G. 82. *apostemes* B; «apostermes» G. 83. *enplaustrar* B; «enplastar» G; «emplastrar» P.

84. *tal* B i G, però G afegit al marge esquerre, corr. «qual», canc. 85. *fortment la carn* B; «fortment la sanch» G, «la sanch» corr. «en carn», canc.; «fortment en carn la sanch» P; opus enim esse tale quod coagulet sanguinem sanum vehementer venientem ad vulnus in carnem L. 86. *E* B; «Encara» G, afegit al marge dret. 87. *a-quela* B; «a aquela» G. 88. *so és* B; «so és a saber» G.

89. En G una altra mà repetí la rúbrica al marge en hebreu.

perpensament que és [esgardador engir la] complexió del membre [nafrat], e de t[ot lo cors, e encara la nafra o de] la plaga, és cor si lo membre [serà en comp]lexió de [si de molta umiditat e la n]afra la plagua⁹⁰ {sic} no serà [massa⁹¹ hum]ida, abaste⁹² poc desecament que sia [en lo primer] grau e si lo membre serà sec e la nafra seca de molta humiditat, lavors serà mester aquella cosa que deseca en lo segon grau e en lo [terz], per so que lo⁹³ membre retorn a la sua natural [complexió]. E en aytal manera és entenedora co{f. B2^b}sa de [tot] lo cors, cor jasia so que lo curament [de la qual és] fet defora natura, [axí con diu Galienus]: «la cosa semblant [deu] éser semblada ab sos sembla[ntz]». De aquela [cosa,⁹⁴ diu] Damacenus: «[los empast]res e los unguents⁹⁵ covenen éser segons la vañnitat [e la qual]itat e de la sem[blansa] e de la complecció del membre al qual són aposats». Per amor d'asò, axí com dit havem, si la complexió del membre serà seca,⁹⁶ covén-li⁹⁷ éser aministrada medicina [desecativa]; si, emperò, la complexió serà humida, poc⁹⁸ desecativa li és mester. [Mas si les nafres] seran molt humides, [s'a-li] procurada medicina pus humida;⁹⁹ {sic} [e és aquesta la rahó]: les coses contrarioses sian [curades ab les] contrarioses d'aquelas, [car tota cosa semblant se] alegre de son semblant e crex [ab aquel. E assò és] contrari de la nostra entenció¹⁰⁰ de la part de la cosa fora natura, so és a saber, de la malaltia,¹⁰¹ [cor] lo nostre enteniment és que la malaltia¹⁰² sia [curada e que no cresqua]. Mes,¹⁰³ [de la part] de la cosa natural no és aquel contrari, so és a saber, que sia cregut per son semblant, abans és covenent, cor si .II.¹⁰⁴ nafres són trobades¹⁰⁵ semblants em¹⁰⁶ brach, de les quals la una¹⁰⁷ és cors¹⁰⁸ {sic} humit e l'altra és cors¹⁰⁹ {sic} {f. B2v^a} sec, cové meyns {sic} desecar,¹¹⁰ per la qual cosa, ensemps¹¹¹ {sic} o¹¹² sos semblants en lo cors humit deu éser aministrat,¹¹³ cor lo desecament d'aqueles¹¹⁴ és poc. A aquels,¹¹⁵ {sic} emperò, que són axí com astrologia¹¹⁶ {sic} e [y]reos e sos semblants, los quals [són] de molt desecament, són covine[nts] als corsos sechs, cor, anaxí com [di]u Galienus, «la carn la qual vole[m] engrenar cové éser a semblansa [de] la carn¹¹⁷ de tot lo cors».

Emperò, les [qu]alitats e les quantitats de la [com]plexió atrobaràs en lo *Libre de {les} complexions* de Galienus. ¶ [La] qualitat¹¹⁸ {sic} de la aposició en neguna [ma]nera, axí com Galienus diu,¹¹⁹ no [por]ia éser escrit. Abasta tan solam[ent] que li sia ami-

90. *la plagua* B; «o la plaga» G i P. 91. *massa* B; «molt» G. 92. *abaste* B; «e bastet» G. 93. *que lo* B; «que-l» G. 94. *de aquella cosa* B; «de costa aquella cosa» G; debet cum similibus custodiri L. 95. *ungüents* B; «ungentz» G. 96. *seca* B; «sech» G. 97. *covén-li* B; «cové-li» G. 98. *poc* B; «e poch» G. 99. *humida* B; «secha» G; sicciore L. 100. *entenció* B; «entenció nostra» G; nostre intentioni L. 101. *malaltia* B; «malautia» G. 102. *malaltia* B; «malautia» G. 103. *mes* B; «mas» G i P. 104. *.II.* B; «dues» G. 105. *trobades* B; «atrobades» G. 106. *em*: B; «en» G. 107. *una* B; «.I.» G. 108. *cors* B; «en cors» G; «en» afegit al marge esquerre; in corpore L. 109. *cors* B; «en cors» G; «en» afegit al marge esquerre; in sicco L. 110. *cové meyns desecar* B; «cové més desechar» G i P; illud quod est in in sicco corpore opus amplius desiccare L. 111. *ensemps* B; «ensens» G. 112. *o* B; «e» G. 113. *en lo cors humit deu éser aministrat* B; «deu ésser aministrat en cors umit» G. 114. *d'aquelles* B; «d'aquelles coses» G. 115. *A aquels* B; «Aquels» G. 116. *astrologia* B; «aristològia» G. 117. *a semblansa de la carn* B; «assemblada a la carn» G; convenit carni totius corporis similari L.

118. *qualitat* B; «quantitat» G, corr.; quantitas L. 119. *axí com Galienus diu* B; «axí con diu Galienus diu» G, sense canc. 120. *és veni* B; «que és vey» G; vicinius est L.

nistrat quant a la [na]tura és veni¹²⁰ {sic}. Sertes, la natura [és] ajudada de les coses a si pus [vey]nes, la qual cosa és meyns com[plent] a si asò¹²¹ que serà de sobrefluïtat¹²² [git]jan de {sic}, si donchs no sobrepuga tr[op] l]a matèria, car la matèria,¹²³ en q[uan]t que quant¹²⁴ en altra guïça,¹²⁵ se [cov]enga a les coses, emperò, trop [ixen]ts.

Per forsa defayl¹²⁶ la natura, [car l'u]rs¹²⁷ de la art e la longuea del temps {f. B2v^b} e aqueles coses que són pus proïsmes o demostren. ¶ Mas en¹²⁸ la medicina de la carn engenradora, ans és aministrada,¹²⁹ la carn no conexerà,¹³⁰ adonchs o la medicina és adonchs¹³¹ oltra manera desecativa o meyns que no cové. És¹³² lo seynal com la medicina en lo desecament sobrepuga la matèria pura e seca aparex bragoça e pudrida e umida, {sic} demostra¹³³ que la medicina haposada¹³⁴ à poca sequedat.¹³⁵ Perquè¹³⁶ {sic} la qual coça, si la medicina serà trop desecativa, adonchs segons la quantitat que mimva la sobrefluïtat és humectada, e semblantment, si serà dèbil, serà-y¹³⁷ ajustat desecament.

¶ E d'aqueles¹³⁸ que¹³⁹ mimven la virtut del desecament¹⁴⁰ en la medicina és sera o oli, empastre o unguent.¹⁴¹ ¶ D'aqueles¹⁴² coses que són ajuntes en lo desecament és que sian engruxades,¹⁴³ e sian espeses, e sia mimvada untuositat, e qu-i¹⁴⁴ sia ajunt, axí com mel.

¶ Semblantment, deu hom gardar de la medicina no pas la manera e¹⁴⁵ la mesura en lo escalfament ni [e]n lo refredament, cor la nafra, cor serà [...]

B3 (AHCB, B-109, II)

[...] {f. B3^a} e oli, enaxí com diu Galienus e¹⁴⁶ {sic} Avicenna,¹⁴⁷ les medicines seques, axí com¹⁴⁸ litargiri e les altres nombrades, que [no valen a la pregone]ja de

121. *a si assò* B; a asò G; e so P; quod minus est supplens quod superfluum expellens nisi modum minus excesserint L. 122. *sobrefluïtat* B; «superfluïtat» G. 123. *car la matèria* B; «cor la matèria» G, canc. 124. *quant* B; «cant» G. 125. *en altra guïça* B; «altra giza» G.

126. *defayl* B; «defal» G. 127. *l'urs* B; «lo ús» G. 128. *en* B; «quan» G, potser corr. 129. *ans és aministrada* B; «hi és aministrada» G; «hi és» corr. Cum autem medicinam carnis generativam ministraveris L. 130. *la carn no conexerà* B; «e la carn no nexerà» G; et caro non nascit L. 131. *adonchs* B; «adoncs» G, canc. 132. *És* B; «E és» G. 133. *sobrepuga... demostra* B; «sobrepuga la matèria pura e secha si apar bragosa e pudrida e umida es demostra» G; «es» interliniat; «sobrapuya en la matèria, con la nafra pura e seca aparex; mas, si apparex bragosa e pudrida e humida, demostra» P; escedit est quantum vulnus purum et siccum apparet, si vero carnosum, putridum et humidum apparet: L. 134. *haposada* B; «posada» G, corr. «aposada». 135. *sequedat* B; «sequetat» G. 136. *perquè* B; «per» G. 137. *serà-y* B; «sia-y» G.

138. *E d'aquelles* B; «E aqueles coses» G, «coses» interliniat. 139. *que* B; «qui» G. 140. *desecament* B; «secament» G. 141. *és sera... unguent* B; «ésser a jungiment d'aquela de cera o d'oli sia empastre serà o ungent» G; est additio in cera et oleo eius si fuit emplastrum vel unguentum L. 142. *D'aquelles* B; «E d'aquelles» G. 143. *engruxades* B; «engreixades» G; ingrossent L. 144. *qu-i* B; «que hi» G.

145. *e* B; «o» G.

146. *Galienus e* B; manca en G i en L. 147. *Avicenna* B i G, però aquest últim afegeix: «és que» interliniat. 148. *com* B; «com és» G. 149. *porros* B; «prous» G. 150. *mas con*

[les] nafres, no pasen en los porr[os];¹⁴⁹ mas, [con les...] {sic} con [d'aqueles és fe]t unguent,¹⁵⁰ lo corrimet de l'oli fa aqueles sotsintrar¹⁵¹ e passar tro al loc volgut.

¶ [E] de les medicines engenrans carn e en ajustans,¹⁵² segons maestre Ugo davantdit, baró molt savi, neguna cosa no és pus [loabla con] bon vi,¹⁵³ enaxí com diu lo [Philòsof], sens negun¹⁵⁴ migà trespasa en [sanh].¹⁵⁵ La matèria de la carn és bona [sanh] engenradora, emperò, aquela cosa que és mastrívol natura.¹⁵⁶

Per què dic qualque cosa: los altres diguen que sirurgià volent curar nafres cové prinsipalment¹⁵⁷ [sper]ansa aver¹⁵⁸ en .II. coses: en Aquel,¹⁵⁹ primerament e majorment,¹⁶⁰ en la mà del qual¹⁶¹ està la vida e¹⁶² la mort, que fer e sana,¹⁶³ el metge, enaprés,¹⁶⁴ aga speransa en la natura, per la qual, com la natura¹⁶⁵ meyns de nudriment engenrador de bona sanh¹⁶⁶ no puga¹⁶⁷ obrar neguna cosa acabadament, aytambé em¹⁶⁸ poques nafres com en grans e per asò¹⁶⁹ cové mengars loables engenradores de bona {f. B3^b} sanh¹⁷⁰ aministrar [al malaute, que la natura sia] abas[tant a l'engrenament de la carn] e a l'enviscament de la na]fra, que¹⁷¹ acabadament [la retorn en so] que ha estat. [E per poc tots los falsos siru]rgians¹⁷² meyns conexen aquestes coses e contradien, cor abans aporten] die[ta <e abstinència>]¹⁷³ en la nafra axí con si contínuament soferian [febra, cor] qual error és major que e[n]pobrir la] natura de la sanh,¹⁷⁴ la qual cové [a restaurar d'aquela que] ha perduda e complir la concavitat sua e continuar les coses departides.¹⁷⁵

Per asò¹⁷⁶ deym que lo¹⁷⁷ vi és covinent medicina a tota n[afra] e a tota comp]lexió. Per la qual cosa, [diu Galienus que lo] vi en [tota nafra és molt bona me]decina¹⁷⁸ reebut dedins [lo cors, per so cor engenra b]ona sanh,¹⁷⁹ [e que sia aministrat d]efores, cor deseca [e sana].

les[...] {illegible} con d'aqueles és fet unguent B; «mas con d'aqueles és fet en engent» G; verum cum ex eis fit unguentum L. 151. sotsintrar B; «sotzentrar» G; submergere L.

152. e en ajustans B; «o en ajustans» G; «en» canc., i afegint un aclariment al marge: «o conglutinans»; et conglutinantibus L. 153. En G una mà cursiva afegí aquí una nota marginal en italià: 'lo vino per plaga'. 154. negun B; «negú» G. 155. sanh B; «sanch» G. 156. La matèria... natura B; «La matèria de la carn engenradora és bona sanch engenrada, emperò d'aquela cosa que és maestrívol natura» G; Quasi nullo medio cum sit in sanguinem generande carnis materia est bonus sanguis generans autem et quasi artifex est natura L.

157. prinsipalment B; «primerament e principalment» G; principaliter L. 158. speransa aver B; «aver speransa» G. 159. Aquel B; «Déu» G; Illo L. 160. primerament e majorment B; «primerament» G; primo et precipue L. 161. en la mà del qual B; «cor en la man d'Aquel» G. 162. e B; «o» G. 163. que fer e sana B; «qui fer e sana nafra e gerex» G; «gerex» afegit al marge esquerre; «qui fer e sana e metge» P; que percutit et sanat vulnerati et medeat L. 164. el metge enaprés B; «enaprés» G. 165. per la qual com la natura B; «perquè con la natura» G; «què» substitueix «la qual» canc. 166. sanh B; «sanch» G. 167. puga B; «puscha» G. 168. em B; «en» G. 169. per asò B; «per so» G. 170. sanh B; «sanch» G. 171. que B; «e que» G. 172. falsos sirurgians B; «sirorgians falsos» G; «fols cyurgians» P; cyurgici stolidi L. 173. dieta e abstinència B; «dieta» G; «dieta e abstinència» P; dietam et abstinentiam L. 174. sanh B; «sanch» G. 175. a restaurar... departides B; «a restaurar so là que à perdut e complir la concavitat sua e continuar les coses partides» G; «so là» corr. «aquela», raspat; restaurare deperdita, replere concava, continuare soluta L.

176. Per asò B; «E per asò» G. 177. que lo B; «que-l» G. 178. medecina B; «medicina» G. 179. sanh B; «sanch» G.

¶ Asò en què trebaylen [los metges, e an] los antihs¹⁸⁰ molt tr[ebaylat, és assò en] què poguesen atroba[r medicina en]genradora de carn. [Dic que asò no fo si]nó queacom d'eguda,¹⁸¹ [cor qui és que no co]nega que aquela medicí[na no sia matèria de la carn? Cor assò val aytant con medicina] que deseca les [nafres més humides, e ab]lanex aqueles que són [trop desecades], {f. B3v^a} e refreda les escalfades sobra, e escalfades¹⁸² {sic} les sobrarefredades. Per què cové saviament ensenrar la natura del cors e que sapiats que¹⁸³ si la carn tendra, humida e¹⁸⁴ seca, cor tendra nafra ha mester a desecar per la sua humiditat; en les seques, emperò, con seran de seca natura,¹⁸⁵ cové medicina pus desecativa.¹⁸⁶ Cor los tendres corsos, enaxí com dit és, són lors¹⁸⁷ {sic} corsos dels infants crexents e dels hòmens veyls¹⁸⁸ e de las fembras veylas; los corsos sechs, emperò, són axí com dels hòmens jòvens e dels trebaylans e dels anadors. Deu-se encara perpensar que si lo cors és de seca complexió, de tot en tot li cové seca medicina. Emperò, uns membres són pus sechs que altres, enaxí com los osos e los laserts; per asò¹⁸⁹ és mester que la medicina d'aquests membres sia pus seca, e en los membres pus humits serà posada medicina meyns desecativa.¹⁹⁰

Encara, deu hom gardar si la medicina és sobrefredant o sobreescalfant, segons que s muda la complexió de la nafra, cor no s pot fer que carn engentre dins la nafra¹⁹¹ si la sua carn no està en la natura¹⁹² de si. E atresí, no s porà¹⁹³ curar ni soldar si hom la gite¹⁹⁴ de la sua natura, car no és {f. B3v^b} dit em va¹⁹⁵ que totes aquestes coses sian fetes per [lo] mem[br]ament {sic} de natura.¹⁹⁶

¶ Donques, totes¹⁹⁷ {sic} les nafres, axí¹⁹⁸ com moltes de vegades és dit, le pertaynen¹⁹⁹ medicines desecatives, mas en les nafres concaves cové éser meyns desecativa e és mester que sia mesclada ab medicina deneguant.²⁰⁰ Mas, aqueles nafres que tan solament covenen éser soldades, an mester medicina desecativa molt,²⁰¹ e no ha mes-

180. antihs B; «antichs» G. 181. no fo sinó queacom d'eguda B; «no fo sinó en queacom de ajuda» G; «no fo sinó alcuna ajuda» P. 182. les escalfades sobra e escalfades B; «les obres escalfades e escalfa» G. 183. e que sapiats que B; «que» G. 184. e B; «o» G. 185. en les seques, emperò, con seran de seca natura B; «e les seques emperò cascú de secha natura» G; «emperò en les sechs que són de seca natura» P; in siccis autem corporibus eo quod sicca sunt magis dessicativa L. 186. pus desecativa B; «dessecativa pus» G. 187. lors B; «los» G. 188. hòmens veyls B; «hòmens» G. 189. per asò B; «on per asò» G. 190. meyns desecativa B i G, però en G «meyns» afegit al marge dret.

191. dins la nafra B; «en la nafra» G, però després de «en» «dins», canc. 192. natura B, corr. «manera» canc.; «natura» G. 193. e atresí no s porà B; «atresí no s poria» G. 194. gite B; «gitava» G. 195. em va B; «vanament» G. 196. per lo membrament de natura B; «per obra de natura» G, corr. «membrament», canc.; «per obres de natura» P; actione naturae L.

197. totes B i G; «a totes» P. 198. axí B; «enaxí» G. 199. le pertaynen B; «se pertayn» G; «s'i pertanyen» P. 200. deneguant B; «denejant» G. 201. desecativa molt B; «molt dessicativa» {sic} G. 202. e no ha mester... estipticitat B; «e no à mester sinó mundificament ab poc d'estipticitat» G, després de «mester», «benifici», canc.; «e no à mester de benifici sinó de nedeyament ab .I. poc d'estipticitat» P; necesse est fore multum desicativa nihil mundificationis habentia et modicum stipticitatis L. 203. A: manca en B, G i P, però, a diferència de G i P, la redacció de B ho requereix. 204. són B; «an» G. 205. Ítem, a les nafres B; «e les nafres» G. 206. sobrecreeguda B; «sobrecreguda» G. 207. hi à B; «à» G.

ter beneficiis sinó denegament ab .I. poc d'estipticitat.²⁰² ¶ {A}²⁰³ les nafres encuyrants són²⁰⁴ mester medicines estíptiques e desecatives. ¶ Ítem, a les nafres²⁰⁵ qui han carn sobrecreguda²⁰⁶ an mester medicines corosives e viscoses, les quals són caldes e seques. ¶ Si la nafra serà trop pudrida, mester hi à²⁰⁷ medicina denegadora de pudrit.

En la nafra que ha molt d'umiditat mester hi à metjament trop desecatiu; e per so²⁰⁸ lo metge cové éser trop estudiós dementre que vol encuyrar nafra ni encarnar segons la natura, e ensec²⁰⁹ {sic} medicina trempada²¹⁰ de la complexió. ¶ E car jo he dit que la medicina devie éser freda o calda, axí²¹¹ com cové [...]

B4

(AMP, armari XV, 1261)

[...] {f. B4^a} ne decorerà, primerament al loch de la farida²¹² lo {dit}²¹³ sia sobrepozat, emperò sobre sia premut, e sia²¹⁴ tengut una²¹⁵ gran pesa. Enaprés .I. poc, la fenadura ab los ditç estrayné, enaxí que de tot e[n] tot no sofira reç de dolor. Enperò, a[s]ò doblament aguda: primerament, cor veda lo decoriment de la sanh;²¹⁶ en la segona ajuda, cor de²¹⁷ sanc costret²¹⁸ alguna gota de sanh²¹⁹ sobre lo [for]at de la vena a vegades és ajustada e és feta dura ab la mà estancada perquè la sanc no lexa a exir;²²⁰ moltes de vegades²²¹ asò esdevé con lo forat de la vena és estret e no és artèria. Si asò no-y abasta, sia²²² mesa medicina de sanh estreynedora,²²³ ¶ mes, de totes les altres, axí com [di]u Galienus, és pus loable la v[iscosa] en {sic} la conglutinativa,²²⁴ ¶ les quals són a[xí] com gomes²²⁵ cuytes e pols de voladura de mo[lí] e lurs semblants.

¶ E la medicina que molt val en la mad[u]rea²²⁶ {sic} de artèria o de vena, la qual recomte Galienus, e és fo{f. B4^b}rt²²⁷ medicina, e és {aquesta}: pèls [de le]bra soutilment taylats²²⁸ e ab pólvora d'àloes e d'ensens e de sanh²²⁹ de dragó e de boliarmini;²³⁰ sia mesclat e destrempat²³¹ ab album d'ou en manera de mel; segons la doctrina donada²³² sia desús posat.²³³

208. *E per so* B; «Per assò» G. 209. *ensec* B; «enserc» G. 210. *trempada* B; «temprada» G. 211. *axí* B; «enaxí» G.

212. *farida* B; «feridura» G. 213. *dit*: manca en B, però no en G. 214. *sia* B; «sia-hi» G. 215. *una* B; «.I.» G. 216. *sanh* B; «sanch» G. 217. *de* B; «del» G. 218. *costret* B; «constret» G. 219. *sanh* B; «sanch» G. 220. *no lexa a exir* B; «no lexa exir» G. 221. *Moltes de vegades* B; «Moltes vegades» G. 222. *sia* B; «sia-hi» G. 223. *de sanh estreynedora* B; «de sanch estreynedora de sanch» G, el darrer «de sanch» afegit al marge dret innecessàriament. 224. *és pus loable la viscosa en la conglutinativa* B; «la pus loable medicina de totes hi és la viscosa e la conglutinativa» G; «és puç loable la viscosa e la conglutinativa» P; laudabilior est viscosa conglutinativa L. 225. *gomes* B i P; «gemes» G; gomme L.

226. *en la madurea* B; «a la fenadura» G; «en fenadura» P; in fissura L. 227. *e és fort* B; «e és molt fort» G i P; fortissima L. 228. *soutilment taylats* B; «taylatz menut» G; «picatz subtilment ab coutel» P; cum cultello subtilissime conterantur L. 229. *sanh* B; «sanch» G. 230. *boliarmini* B; «boliarmini» G; «bolarmènich» P. 231. *sia mesclat e destrempat* B; «tot assò sia destemprat ensemps» G. 232. *donada* B; «damunt donada» G. 233. *posat* B; «posatz» G.

234. *Ítem, altra* B; «Altra» G. 235. *ajudament* B; «ajuda» G. 236. *calcotar* B, P i L;

¶ Ítem, altra²³⁴ pólvora de Galienus esprovada e atrobada ab gran ajudament:²³⁵ recipe cal[cotar],²³⁶ .XX. dracmes; ensens, .XVI. dracmes; àloes e-ngrut sec, de cada u²³⁷ .VIII. dracmes; orpiment, .III. dracmes; algemps,²³⁸ .XX. dracmes. Tot asò sia molt ben picat, e sia carat {sic} ab sagitant {sic} la pólvora sobre lo loc e sobre les topades {sic},²³⁹ cor molt és maraveylós,²⁴⁰ axí com diu Avicenna.

¶ Totavia com posaràs²⁴¹ medicina sobre lo loc deus²⁴² lo loc covinentment astrèyner ab ligadura, per so que las medicinas sian bé enviscades.

¶ Ítem, les medicines²⁴³ costreynents e retinents ab gloriament²⁴⁴ {sic} e ab encarnaments són aquestes: algeps levat, aygua cuyta refuça e vish²⁴⁵ e amidó e pols de voladura de molí²⁴⁶ e gomes²⁴⁷ e ensens.²⁴⁸

¶ Ítem, medicines²⁴⁹ ab desecament {f. B4v^a} <e ab encarnament són> aquestes: [àlo]es, [esc]orxa d'ensens [p]ulveritçat {sic}.²⁵⁰ E quan serà complida la emflamac[i]ó ab aquestes sian apagades:²⁵¹ papàver cremat e escorxa de ferre, merda d'ase cremada, sponxa noves en oli abourada e-n vi e depux cremada, pèls o cabels cremats.²⁵²

¶ Jo,²⁵³ emperò, he seguit lo damuntdit²⁵⁴ baró maraveylós²⁵⁵ entrò así e anc no atrobe vena rota que ab sol vi e ab ligadura²⁵⁶ no aga estreta sol [m]eyns²⁵⁷ d'altra medicina. E a molts n'è²⁵⁸ ajudats en los quals defalien tots los remeys dels metges, per so cor no conexien en qual manera demane la vena taylada o trencada a fer la ligadura.²⁵⁹ És aquesta la ligadura, segons aquesta manera:²⁶⁰ sian fets plomasols

«calcotar» G. En B illegible. 237. *cada u* B; «cascú» G. 238. *algemps* B; «algeyps» G; «algeps» P; gipsi L. 239. *tot asò... topades* B; «tot assò sia picat e incorporat, e sia curatab assò gitant la pólvora sobre lo loch e sobre les estopades» G; «totes aquestes coses sien ben polvoragades soutilment, e sia curat ab assò gitant la pólvora sobre el loch e sobre les estopades» P; pulverigentur omnia optime ut fiant sicut athomi, curentur cum eo pulverizando super licinia et spargendo super locum L. 240. *maraveylós* B; «maravelós» G.

241. *posaràs* B; «poses» G. 242. *deus* B; «deus» G i P.

243. *Ítem, les medicines* B; «Les medicines» G. 244. *ab gloriament* B; «ab conglotinaments» G; «ab conglotinament» P; cum glutinatione L. 245. *vish* B; «visch» G i P; viscus L. 246. *pols de voladura de molí* B; «voladura de farina de molí» G; «pols volant de molí» P; pulvis volatilis molendini L. 247. *e gomes* B; «goma aràbicha» G; «gomes» P; gomme L. 248. *e ensens* B i G; «e encens, resina» P; thus et resina L.

249. *Ítem, medicines* B; «Medicines» G. 250. *àloes... pulveritçat* B; «àloes, e escorsa de magrana e esorsa d'ensens e de pi, gales cremades» G; «àloes, escorxes d'encens, grans secs de reymis trits forment, gal-les torrades» P; aloes, cortex thuris, arilli vuarum contriti valde, et galle que comburantur L. 251. *E quan... apagades* B, P i L; manca en G. 252. *papàver... cremats* B; «papàver cremat, raÿna, escorxa de ferre, merda d'aze cremada, esponga nova en oli abourada e en vi e puyes crema {sic}, de pèls o de cabeyls crematz» G; «paper cremat, raÿna, escorxes de ferre, femna d'asa cremada, esponga nova obourada en oli o en vin e depuyes cremada, pèls ho cabeyls crematz» P; papyrus adustus, resina, scoria ferri, stercus asini combustum, spongia nova submersa in oleo aut vino et postea adusta, pilli vel capilli adusti L.

253. *Jo* B i P; «Yo» G. Aquí G afegix una glossa marginal: «Ensomà arsènic soblimat restreuy tot flux de sanch tantost e no y à fala». 254. *damuntdit* B; «davantdit» G. 255. *maraveylós* B; «maravelós» G. 256. *e ab ligadura* B; «e ligadura» G. 257. *sol menys* B; «menys» G i P. 258. *n'è* B; «n'é» G i P. 259. *demane... ligadura* B; «la vena taylada o trencada faça a fer la ligadura» G, abans «demana» canc., «faça» interliniat. 260. *És aquesta... manera* B; «Segons aquesta manera» G; «Enaquesta ligadura és segons aquesta

fets fortment a la quantitat del polçe²⁶¹ e baynats em vi calt²⁶² e, si més vos plau, en l'album d'ou e en la deguda medicina, e-naprés, envolupats²⁶³ la .I. sobre l'altre e e-l loch hon²⁶⁴ la sanc exirà ab gates,²⁶⁵ desobre totavia lo dit a la sanc retinent, e enaprés sia ligat en tal manera que la ligadura sobre la vena bé prema la hon són los plomasols, emperò los lochs entorn estants en neguna manera no costrenga,²⁶⁶ e sia [jaquit] {f. B4v^b} per .III. dies almeys. E enaxí, jo, mol[tes de] vegades,²⁶⁷ [per] .VIII. dies e més, en fort gran temor, la jaquia abans que la desligàs. E si sabs ben fer la davantdita ligadura,²⁶⁸ la sanc sens dupte dembre²⁶⁹ {sic} estreyneràs, enaxí com jo he molts greus coses e moltes vegades he fet²⁷⁰ e hanc nuyl [te]m[ps] no me'n trob[e]nganat.

¶ Si sanc core²⁷¹ de vena pulsant, la sanc, axí com diu Galienus, no és treta²⁷² sinó per .II. maneres: [o per] fort ligament, o per fort²⁷³ taylament per mitx, retornan²⁷⁴ enderare²⁷⁵ {sic} los caps de la vena, cor si per mitx²⁷⁶ és taylada, los cabs són restrets a enera²⁷⁷ e de la carn qui és engir e entorn dels caps sian descuberts fort desecat.²⁷⁸ E per so que la sanh[fl]ux sia retenguda,²⁷⁹ ¶ adonchs, les parts taylades sian ligades en esta²⁸⁰ manera: la vena taylada sia ligada en .II. lochs e que agen en lo mitx espay, e-naprés, entre la una ligadura e l'altre,²⁸¹ en aquel spay sia taylada.²⁸² Asò fets, e estudiats²⁸³ que la carn sia engen[ada] <abans que la ligadura> caga, cor si no hi sirà encuyrat²⁸⁴ [ne]ximment de carn e que-l²⁸⁵ loc flux complexa: [en] aquel mitx romandrà ab [buy]dament²⁸⁶ e sarà-hi feta [p]asió qui és dita aparisme²⁸⁷ [...]

manera» P. 261. *polçe* B; «poltze» G. 262. *calt* B; «fortment calt» G; «ben calts» P; *valde calido* L. 263. *envolupats* B; «envolpatz» G; «envolpa» P; *involutum* L. 264. *e e-l loch hon* B; «e en lo loch d'on» G; «en lo loch un» P. 265. *exirà ab gates* B; «exirà vós la posatz» G; «axirà sien alogatz» P; egreditur collocetur L. 266. *costrenga* B; «constrenga» G. 267. *E enaxí jo moltes de vegades* B; «Enaxí he yo fet e moltes de vegades» G; «E jo, moltes vegades» P; *Ego pluries* L. 268. *e si sabs... ligadura* B; «e si tu sabs la davantdita ligadura ben fer» G. 269. *dembre* B; «sempre» G; «desobra» P; *semper* L. 270. *enaxí... fet* B; «enaxí con yo é fet moltes de vegades a molt greus coses» G.

271. *Si sanc core* B; «E si sanch decorre» G. 272. *no és treta* B; «no s'estancarà» G; «no restreny» P; *stringatur* L. 273. *o per fort* B; «o ab» G i P. 274. *retornan* B i P; «retorna» G. 275. *enderare* B; «enderre» G. 276. *per mitx* B i P; «per mig loch» G. 277. *a enera* B i P; «a enderrere» G. 278. *fort desecat* B; «e desecat» G. 279. *e per so que la sanhflux sia retenguda* B; «per so que lo sanc sia restaurada o retenguda» G; «per assò que la sanchflux sia retengut» P; ideo quod fluxus sanguis retinetur L. 280. *esta* B; «aquesta» G i P. 281. *e l'altre* B i P; «e la altra» G. 282. *sia taylada* B; «sia la tayladura» G. 283. *asò fets e estudiats* B; «asò fet, estudiatz» G; «assò feyt, estudi'e't» P. 284. *sirà encuyrat* B; «serà encuytat» G; «serà ans cuyrat» P; *hec factio, stude ut caro generetur ana quare ligatura cadat* L. 285. *que-l* B; «que lo» G. 286. *e que-l... buydament* B; «e que lo loch flux complexa, en aquel mig serà sema e romandrà ab buydament» G; «que complexa lo loch vagant, en aquell mig romandrà algun buydament» P; *ut locum fluxus impediatur, quoddam vacuum in illo medio remanebit* L. 287. *aparisme* B i G; «operisma» P; *emborisma* L.

B5 (AHCB, B-109, III)

[...] {ena}{f. B5^a}xí com <fem la ligadura en les> [mans e en los peus, cor per tal que la sanc sia vedada, lo ligament totavia], <enaxí con ja és dit, devés lo comensament deu ésser amenat>.

¶ Mas lo mudam<ent devés lo decorrimment de la> sanc <a lo tirament a> la part cont<rària, generalment> és vist aj<udar a tot gran decor>rimment <de sanch, en qualque loch sia>, en ayta<l manera: si la sanch deco>re per la b<ocha, t>ira<n-la al> nas, <als> lochs preïsm<edans>²⁸⁸ la volem amenar>, mas <a la jusan part la tiram; si volíem a los lochs contrapozatz mudar, la sanch del cul sia girada a> les na<fres o a los sobi>rans membres sia <tirada, la qual cos>a, encara, a la vegada,²⁸⁹ <o fa per si matexa la nafra. Per la qual cosa, diu> Ipocràs²⁹⁰: <«si la fembra gita sanch> per la boca, <ab> les m<èstrues que li sob>revingan²⁹¹ <lo resimont o lo vòm>it és cu<rat. Encara, con les m>èstruas <e la sanch en les jusan> parts tr<op decorren, segons lo manament de Ypocràs, cor él prime>{f. B5^b}[rament lo trobà, posam] ventozas²⁹² [en les mameles], que a les subiranes boques <la puscam> a<menar>.

¶ Atresí, de trop gran sanh²⁹³ <con decorre del nas, primera>ment <les venes sagnar>às e les mans <e los peus fregaràs e ab li>gaduras <fort estrenyeràs. En>aprés, la ventosa <en lo costat sobre lo f>etge posaràs, si decore <de la dest>ra part, e si decore de la s<inestra> part, so és, sob<re la melsa, si> decore. <E si decore la sanch d'>ambdues parts, grans <ventoses> posaràs en cascu<n costat.⊃>294 Encara,> après aquestes co<ses, no-t cuytz p>osar medicina so<bre lo cap ni sobre lo front>,²⁹⁵ ¶ si donchs <pri>me<rament la san>ch a los lochs <contrapozatz no> tiravets,²⁹⁶ per a<quela ventosa en> lo prop del cap <primerament p>osa,²⁹⁷ cor los ju<sans e los d>ererans lochs del <nas són co>ntraris. La qual cosa, <si lo malaut>e no defalirà e la virtut <del pascient o> requeria,²⁹⁸ la sanh²⁹⁹ li si<a aminv>ada de la vena d'aquela <matexa> part del bras on la n<aril> és decorrent, mas la sanh³⁰⁰ {f. B5^v^a} poc a poc sia treta per .II. o per .III. vegades, segons la virtut de la pasient.

288. *preïsmedans* B; «pruïsmedans» G. 289. *cosa encara a la vegada* B; «cosa a la vegada encara» G. 290. *Ipocràs* B; «Ypocràs» G. 291. *sobrevingan* B; «sobrevingen» G. 292. *ventozas* B; «la ventozas» G.

293. *sanb* B; «sanc» G. 294. *so és... costat* B; «posaràs la ventosa sobre la melsa. E si decorre d'ambdues parts, posa les ventoses en ambdues partz» G; «e sobre la melsa, si la sanch decorre de la part sinestra. E si la sanch decorre de cascuna part, posa grans ventoses sobre cascu<n costat» P. 295. *Encara... front* P; manca en B i G; *Post hec etiam non festines medicinam super caput et fronte imponeas* L. 296. *tiravets* B; «tiravets» G. 297. *posa* B; «pose» G. 298. *requeria* B; «requerrà» G. 299. *sanb* B; «sanc» G. 300. *sanb* B; «sanch» G.

301. *universal* B; «universalment» G. 302. *mestraals* B; «mestruals» G. 303. *que ab* B; «qui a» G. 304. *agistions* B; «agestions» G; «egestions» P; *egestionibus* L. 305. *a les oreyles* B; «e en les mèstrues és exida als budels sia moguda. E si a les oreyles» G, però afegit al marge dret; «e per les mèstrues a los entestins, és movedora. Si la matèria correrà a les oreyles» P; *et menstrua egreditur ad intestina movenda est. Si materia ad aures* L. 306. *de les parts de dins* B i P; «de les parts de la dreta a la sinestra, e asò encara per contrari de les parts de dins» G; *de dextra ad sinistram, et econtra de interioribus* L.

Encara, universal³⁰¹ {sic} dic, als urinals e mestraals³⁰² entraments, éser muda-dora la matèria que ab³⁰³ {sic} lo ventre decore e que ix ab les agistions,³⁰⁴ la qual, emperò, que ix per la urina a les oreyles³⁰⁵ {sic} e a los huyls e a les sobiranes parts corarà, sia mudada al nas e ab purgació de mirabolans sia purgada. Emperò, la con-trapoçada atracció és feta de les sobiranes parts a les jusanas, e asò per contrari de les parts de dins³⁰⁶ {sic} a les foranes, e asò per contrari.

¶ La medicina cremadora o lo foc no poçes³⁰⁷ si no o fa hom per pudriment, si à fer³⁰⁸ {sic} lo decoriment de la sanh,³⁰⁹ per la qual coça, com lo membre en lo qual és pudriment³¹⁰ és taylat, però pus³¹¹ profitosa cosa és que sia cremat ab foc e ab metjament cremant.³¹² En la pasiò del cul e dels membres esquivadors³¹³ no estrets³¹⁴ ab foc e ab metjament cremant³¹⁵ nós cuyram,³¹⁶ {sic} cor per la seynoria de la calor, e car són careres³¹⁷ de gran sobrefluïtats, ixens pudriments als lochs {f. B5v^b} aquels se cuyra.³¹⁸ {sic}

La cremadura medicina³¹⁹ no tan solament creman, enans encara estíptica deu éser,³²⁰ axí com vidriol e calant³²¹ e sos semblants. Adonchs, lo metjament lo qual és fet de cals viver,³²² {sic} pus fort és de totes les altres medicines, nós emperò de les estíptiques,³²³ les quals sobre³²⁴ nafra engenren³²⁵ tost carn; per què si aquela obre semblantment³²⁶ {sic} serà mester éser obrada mesclada³²⁷ ab les altres medi-cines estíptiques, axí com gala. E adonchs,³²⁸ las escorxes les quals la medicina estíp-tica engentra³²⁹ pus loables són, cor romanen enviscades, cor demostren³³⁰ {sic} les escorxes sobre en³³¹ {sic} la nafra astants, abans que engenren,³³² {sic} la carn per aventura hi és nada. No deuen éser, donchs,³³³ departides sinó ab³³⁴ {sic} lochs en los quals serà mester per lo pudriment e per lo foc éser poçats.³³⁵

307. *poçes* B; «posam» G. 308. *fer* B; «fet» G i P. 309. *sanb* B; «sanch» G. 310. *pudriment* B; «lo podriment» G. 311. *però pus* B; «cor» corr. G sobre «pus» (?); manca en P. 312. *cremant* B i P; «agut e cremat» G; incensivo L. 313. *e dels membres esquivadors*: «e de la natura de les fembres esquivador és» G, «e de la natura de les fembres» corr. sobre «dels membres»; «dells membres esquivadors» P; et verecundorum L. 314. *no estrets* B, *canc. impròpiament*; «nos constrenges» G, corr. «nos»; «nós constretz» P; coactu L. 315. *cremant* B; «cremat» G. 316. *nós cuyram* B; «l'enscuyra» G, afegit al marge; «nós cuytam» P; festinamus L. 317. *careres* B; «cartés» G; «carreres» P; vie L. 318. *se cuyra* B; «cuy-tan» G; «s'acuyten» P; festinat L.

319. *medicina* B i G, però en aquest afegit al marge dret. 320. *creman... deu éser* B; «deu ésser creman enans encara stíptique» G. 321. *calant* B; «calcant» G i P; calcantum L. 322. *viver* B; «viva» G. 323. *estíptiques* B; «stíptiques en l'escorxa per so en» G, «per so» afegit al marge dret; «estíptiques o en les escorxes» P; stipticum, unde cortices L. 324. *sobre* B; «desobre» G. 325. *engenren* B; «engentra» G. 326. *obre semblantment* B; «o altra semblant» G i P, «altra» corr. en G. 327. *mesclada* B; «mesclarà» G, afegit al marge dret. 328. *e adonchs* B; «adonchs» G. 329. *engentra* B i P; «engentra sobre la nafra» G, «sobre la nafra» afegit al marge dret; generat super vulnus L. 330. *demostren* B; «demen-tre» G. 331. *sobre en* B; «obren» G; «sobra» P; enim super L. 332. *que engenren* B; «que-n caien» G; «que caien» P; quam cadant L. 333. *donchs* B; «adonchs» G. 334. *ab* B; «als» G; «en los» P. 335. *poçats* B; «posat» G.

{Capítol 30}

Del decoriment de la sanh³³⁶ dels membres dins lo cors

Jasia so que no sia molt de nostre enteniment parlar³³⁷ de la sanc que decore dels membres dins lo cors, per³³⁸ so con moltes de vegades en ayals coses³³⁹ [...]

336. *sanb* B; «sanch» G.

337. *molt de nostre enteniment parlar* B; «nostre enteniment molt parlar» G; «molt dell nostro enteniment parlar» P; loquere [...] multum nostre intentionis L. 338. *per* B i P; «en» G. 339. *en ayals coses* B, reclam; «en aquestes coses» G; «en ayals caaos» P; in his casibus L.